

UDK:182.2

Ra'no KARIMOVA,
Navoiy davlat universiteti katta o'qituvchisi, PhD
E-mail: karimova79@mail.ru

Professor J.Eshnazarov taqrizi asosida

FALSAFASIDA XOTIN-QIZLARGA BO'LGAN ORTODAKSAL MUNOSABATLAR TAHLILI

Annotatsiya

Ushbu maqolada islom falsafasida va musulmon olamida xotin-qizlarga bo'lgan ortodaksal munosabatlar masalasi ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, islom dinida ayollar haq-huquqlari, ularning qadri va mavqeiga ortodaksal yondashuvlar ilmiy-nazariy jihatdan yoritib berilgan. Sharq mumtoz falsafasining yetuk namoyondalari ma'naviy merosi, ularning tasavvufiy-irfoniy qarashlari, o'z zuhd va taqvosi, ilm-ma'rifat va farzand tarbiyasi yo'lidagi fidoiyligi bilan nom qozongan bir qator orifa ayollar siymolari kabilar yuzasidan manbalar ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: islom falsafasi, ortodaksal, femenzizm, tasavvuf, irfon, ma'rifat, orifa.

АНАЛИЗ ОТНОШЕНИЙ ПРАВОСЛАВНЫХ ВЕРХОВНЫХ ЛИЦ К ЖЕНЩИНАМ В ИСЛАМСКОЙ ФИЛОСОФИИ

Аннотация

В данной статье анализируется проблема ортодоксального отношения к женщине в исламской философии и мусульманском мире с социально-философской точки зрения. Также рассматриваются ортодоксальные подходы к правам, ценностям и статусу женщин в исламе с научной и теоретической точки зрения. Научно обоснованные источники, посвященные духовному наследию великих представителей классической восточной философии, их мистическим и духовным взглядам, а также фигурам ряда знатных женщин, прославившихся своим аскетизмом и благочестием, преданностью науке, просвещению и воспитанию детей.

Ключевые слова: исламская философия, ортодоксальность, феминизм, мистицизм, гнозис, просветление, орифа.

ANALYSIS OF ORTHODOX RELATIONS TOWARDS WOMEN IN ISLAMIC PHILOSOPHY

Annotation

This article analyzes the issue of orthodox attitudes towards women in Islamic philosophy and the Muslim world from a socio-philosophical perspective. It also sheds light on the orthodox approaches to women's rights, value, and status in Islam from a scientific and theoretical perspective. Scientifically based sources on the spiritual heritage of the great representatives of classical Eastern philosophy, their mystical and mystical views, and the figures of a number of noble women who became famous for their asceticism and piety, their dedication to science, enlightenment, and child rearing.

Keywords: Islamic philosophy, orthodoxy, feminism, mysticism, gnosis, enlightenment, orifa.

Kirish. Sharq falsafasi rivojlanishi natijasida bir qator so'fiy shoirlar va faylasuflar yetishib chiqdi. Ularning durdona asarlari hamda boy ilmiy merosi o'z davrida ham, bugungi kunda ham bashariyatning intellektual mulki sifatida qadrlanib kelinadi. Mamlakatimizda ham buyuk ajdodlarimizning ilmiy merosini o'rganish, allomalar shaxsi va ijodiga ehtirom ko'rsatish kabi masalalarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Ma'lumki, bizning mintaqamiz, avvalambor, bugungi O'zbekiston zamini islom ilm-fani va madaniyatining qadimiy beshiklaridan biri hisoblanadi. Muhtaram ulamolar, imom-xatiblar, jamoatchilik vakillari bilan birga dinimiz tarixi, buyuk allomalar va aziz-avliyolarimiz merosini o'rganish va targ'ib etish bo'yicha boshlagan ishlarimizni davom ettirishimiz kerak"[7].

Adabiyotlar tahlili. Sharq mumtoz falsafasining bir qator yetuk namoyoandalari ma'naviy merosi, ularning tasavvufiy-irfoniy qarashlari bilan yaqindan tanishar ekanmiz, o'z zuhd va taqvosi, ilm-ma'rifat va farzand tarbiyasi yo'lidagi fidoiyligi bilan nom qozongan bir qator orifa ayollar siymolari bilan tanishishimiz mumkin. Zotan, muqaddas hadis shariflarda ayollar xususida Allohdan qo'rqingiz, zero, ularni Allohdan omonat sifatida olgansiz", deya marhamat etiladi. "Avesto"da esa: "Dastlabki kundayoq Ahuramazda ayollarga buyurdi: Ey ayol! Seni e'tiqodli va pahlavon erkaklarni vujudga

keltirib, mehr to'la og'ushingda parvarish et, deb yaratdim. Toki ular nodurustlik va nopoklik ildizini Yer yuzidan yo'qotsinlar", [2] degan satrlar keltiriladi. Ayol Yaratganning ulug' in'omidir, u ham ona, ham yor, ham opa-singil, ham jamiyatning faol a'zosi hisoblanadi. O'tmishga nazar tashlaydigan bo'lsak, ayollarga past nazar bilan qaralgani, hattoki, ularni shayton deb toptalganini ham ko'rishimiz mumkin. "Johiliyat davrida mushriklar qiz farzandlaridan or qilib, ularni tiriklay ko'mishdi. O'rta asrlar Ovro'pasi: "Zahar, qilich, o'lim ayoldan yaxshiroqdir, chunki u shayton malayi", deb e'lon qildi. Ba'zi xalqlar eri o'lgan ayolni murda bilan o'tda yoqishdi. Ruhiyatni tan olmay, moddiyatga hirs qo'yan shahvatparastlar ayolni o'yinchoqqa, ko'ngilxushlik uchun ermakka aylantirishdi"[1]. Shuningdek, qadimgi Hindistonda ayollar meros olish huquqidan butkul mahrum etilgan, Shumerlar esa nikohini buzmoqchi bo'lgan ayollarni daryoga otishgan, ya'ni, Bobilda nikohni tuzish va buzish huquqi faqatgina erkakka berilgan edi. Qadimgi Xitoyliklar esa, hatto, ayollarga ism qo'yishga ham or qilishgan degan ma'lumotlarni manbalarda uchratish mumkin.

Tahlil va natijalar. Musulmon olamida xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rni va ularning huquqiy maqomi doimo muhim ahamiyat kasb etib kelgan. Islom falsafasida

ayolning roli alohida e'tiborga olinib, uning oilasi, jamiyatda hamda diniy hayotidagi ahamiyati chuqur tahlil qilinadi.

Islom falsafasining asosiy manbalari Qur'on va Hadislarda ayolga bo'lgan munosabat haqida aniq ko'rsatmalar mavjud. Ayollarni hurmat qilish, ularning huquqlarini himoya qilish va ularni ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlash talab etiladi. Biroq, amaliyotda bu tamoyillar turli madaniyat va jamiyatlarda turlicha talqin qilinishi mumkinligi kuzatilmoqda.

Qur'onda ayollar uchun maxsus huquqlar belgilangan. Masalan, nikoh shartnomalarida ayollarning roziligini talab etish, meros taqsimotidagi ulushlari belgilanishi kabi qoidalar mavjud. Shuningdek, ayol kishi mustaqil ravishda mulkiy huquqlarga ega bo'lishi va shaxsiy qaror qabul qilishi mumkinligi ta'kidlanadi.

Oilada ayolning roli eng muhimi sifatida ta'riflangan. Uning farzand tarbiyalash, uy ishlarini boshqarish va erining moddiy-ma'naviy ahvolini saqlash vazifasi bor. Ammo ayni paytda u shaxsan erkinliklarga ega bo'lib, shaxsiy rivojlanishi uchun imkoniyatlardan foydalanishi mumkin.

Ayollar ijtimoiy faollikda ishtirok etishi mumkinligiga dalil beruvchi hadislar mavjud. Jumladan, jamoat ishlarida qatnashish, ilm olish va tarqatish, shuningdek, tijorat bilan shug'ullanish kabi faoliyatlarga ruxsat berilgan.

Zamonaviy davrda musulmon jamiyatlarida ayollarning mavqei borasida jiddiy munozaralar yuzaga kelmoqda. Bir tomondan, ba'zi mamlakatlarda ayollarning siyosiy, iqtisodiy va madaniy sohalarida kengroq vakolatlariga ega bo'lishiga yo'l ochib berilmoqda. Boshqa tomondan esa, ayrim mintaqalarda hali ham an'anaviy qarashlar ustunlik qilmoqda, natijada ayollarning imkoniyatlari cheklangan holda qolmoqda.

Ushbu vaziyatning sabablaridan biri sifatida Islom falsafa va amaliyotining turli talqinlarining mavjudligi ko'rsatiladi. Ba'zilar tarafidan ayolni jamiyatdan uzoqlashtirish yoki unga cheklovlar qo'yish siyosatlarini tanqid qilinmoqda.

Islom dinida esa ayollar haq-huquqlari, ularning qadri va mavqeiga ortodoksal yondashiladi. Islom dini ayollarga nisbatan feministik qarashlarni targ'ib etdi va ayollarni xo'rlash, kamsitish kabi kontrastik g'oyalarni qat'iy rad etdi. Shariatda ayolning haq-huquqlari va erkinliklari, mulkiy hamda huquqiy munosabatlardagi haqlari ham qat'iy belgilab qo'yilgan. Hozirgi kunga qadar ayrim musulmon mamlakatlarida ayollarning dunyoviy ilmlarni egallashlariga, jamiyat ijtimoiy hayotidagi faol ishtirokiga ta'qiq qo'yilgan. Aslini olganda farzand tarbiyasida ko'proq ayollar mas'ul bo'ladi, shunday ekan, u qanchalik bilimli, hunarli hamda zukko bo'lsa, o'sha oilada ulg'ayayotgan farzandlar ham ma'nadan yetuk bo'lib kamolga yetadi. Arab olimasi Olimat ul-Banot o'zining mashhur "Muosharat odobi" kitobida bu borada shunday yozadi: "Dunyoda mavjud bo'lgan insonlarning yarmi xotunlardir. Oilaning baxtu saodati ham xotunlarning aqlli-yu ilmi bo'lmoqlariga bog'lanmishdir. Xotunlar yaxshi tarbiyali bolalarni yetishtirurlar. Ularning tarbiyalari orqali dunyoda ulug' zotlar yetishib chiqishi muqarrardir.

Agar xotun o'qigan bo'lsa, o'zining kim ekanligini, vazifasi nimadan iborat ekanligini shak-shubhasiz biladi. Bolalarini esa go'zal tarbiya qiladi, eri bilan yaxshi muomalada bo'ladi va nihoyat Alloh Taoloning amriga muvofiq hayot kechiradi. Va shu sababli o'zi ham, eri ham, bolalari ham dunyo va oxiratda masrur bo'ladi"[5]. Ayol kishi o'zi istagan va qiziqqan soha bo'yicha tahsil olishi, kasb-hunar egallashi hamda jamiyatning ravnaqiga o'zining munosib hissasini qo'shmog'i lozim. Zero, Qur'oni Karimda: "Erkaklar ham o'z mehnatlaridan nasiba olurlar, ayollar ham o'z mehnatlaridan nasiba olurlar", [6] deya marhamat etilgan. Chunki biror kasbni

yoki hunarni egallash, mehnat qilish va uning orqasidan halol rizq topish bu har bir kishining shaxsiy huquqidir.

Islom dinida ayol kishi har doim yuksak qadrlangan va unga alohida hurmat-ehtirom ko'rsatilgan. Qur'oni Karimda ayollarga nisbatan o'zlariga xos qoidalar belgilangan. Masalan, nikoh munosabatlari davomida erkak kishi ayol kishini hurmat qilishi, uning ehtiyojlarini qondirishi va umuman butun oila uchun mas'uliyatni his etishi lozimligi ta'kidlanadi. Ayollarga oid turli hukmlar ularning hayoti va xavfsizligini himoya qilish maqsadida joriy etilgan.

Xotin-qizlar diniy jihatdan erkaklar bilan teng maqomda ekanligi tan olingan. Ular ibodat qilish, ilm olish, tijorat bilan shug'ullanish kabi faoliyatlarda erkin harakatlanish huquqiga ega bo'lishadi. Biroq turmush tarzidagi ayrim farqlar mavjud bo'lib, bu farqlardan kelib chiqqan holda, ayollarga maxsus vazifalar yuklatilishi mumkin.

Islom dinida ayollarga yuksak hurmat va e'tibor bilan qaraladi. Qur'oni karimning o'ttiz besh sura va bir yuz ikki oyatida ayol so'zining ishlatilishi, suralardan biri aynan "Niso" ya'ni "Ayollar" deb nomlanishi esa musulmon olamida xotin-qizlarga nisbatan ortodoksal qarashlarning shakllanishida muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Ayol zotini e'zozlash va unga ehtirom ko'rsatish borasida Payg'ambarimiz (s.a.v.)dan bir qator hadislar rivoyat qilingan. Jumladan, Abu Hurayra roziallohu anhudan rivoyat qilinadi, bir kishi Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning huzurlariga kelib: "Ey Allohning Rasuli! Mening chiroyli muomala qilishim uchun insonlarning qaysi biri haqliroq?" deb so'raganida, u zoti sharif: "Onang" dedilar. "Undan keyin kim?" dedi. "Onang" dedilar. "Keyin kim?" dedi. Yana: "Onang" dedilar. "Keyin kim?" dedi. "Otang" dedilar.

Islom dini jamiyatni o'zgartirdi ayol qizlarga ko'plab imkoniyatlar berdi. Ularga nisbatan zo'ravonlik, kamsitish, shuningdek, ularning huquqlarini cheklash holatlarini ta'qiq qildi. Islomda ayollarga berilgan huquqlarning yana bir muhim jihati ularning ta'lim va ilm-fandagi ishtirokidir. Islom madaniyati va an'analari ta'lim olish va ilm-fan bilan faol shug'ullanishni qo'llab-quvvatlaydi. Imom Buxoriydan keltirilgan sahih hadislarida shunday jumalalar uchraydi: "Ilm olish har bir muslim va muslima uchun farzdir". Islomda ayollar ta'lim olishda keng imkoniyatlar va huquqlarga ega. Bunday ayollarga IX-X-asrlarda yashagan Alisiya Al-Xannu yoki Fotima al-Fihriy kabi mashhur olim va faylasuflarni misol qilib keltirish mumkin. Alisiya Al-Xannu matematik va astronom bo'lgan, shuningdek, XX-asr boshlarigacha islom olamida qo'llanilgan kalendarni ishlab chiqqan. Fotima al-Fihriy hozirgacha musulmon olamidagi yetakchi ta'lim muassasalaridan biri bo'lgan Fez universitetining asoschisi edi. Bugungi zamonaviy dunyoda ham ko'plab musulmon ayollar oliy ma'lumotga ega bo'lib, siyosat, biznes, tibbiyot va huquq kabi turli sohalarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritmoqda. Ular musulmon jamiyatlari va iqtisodlari rivojida muhim rol o'ynaydi va ularning hayotning turli sohalariga qo'shgan hissasini e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi.

Muhokama. Bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar orasida ayollarga g'amxo'rlik qilish, onalar va bolalar salomatligiga e'tibor qaratish, ayollarning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlashga doir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Mo'tabar onalarimiz, muhtarama ayollarimiz oldida biz hamisha qarzdormiz. Shuning uchun ham, ro'zg'orning og'ir yukini o'zining nozik yelkasida ko'tarib, ham oila yumushlarini, ham ijtimoiy vazifalarni sidqidildan bajarib kelayotgan, doimo shukronalik bilan yashaydigan ayollarimiz, opa-singillarimizning og'irini yengil qilish bizning dasturimizda alohida o'rin egallaydi"[4]. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimov

ham ayollarning jamiyat taraqqiyoti va oila farovonligidagi o'rmini alohida e'tirof etgan holda shunday degan edi: "Ayollarimizning turmush sharoitini yengil qilish borasida biz uchun mayda narsaning o'zi yo'q va bo'lmaydi ham. Ayolning kayfiyati yaxshi bo'lsa, ayol hayotdan rozi bo'lsa, oila hayotdan rozi bo'ladi. Agar oila rozi bo'lsa, mahalla, butun el-yurt rozi bo'ladi"[3].

Xulosa. Xotin-qizlar masalasi Islom falsafasida katta ahamiyatga ega bo'lib, ularga oid qoidalar va odatlar turli darajada talqin qilinadi. Zamonaviy dunyo sharoitida ayollar o'zlari uchun yanada kengroq imkoniyatlar yaratishga intilishmoqda. Bu jarayon davomida turli qarashlar va yondashuvlar orasida muvozanat topish zarurati paydo bo'ladi.

Ortodoksal munosabatlar nazariyasining tahlili shuni ko'rsatadiki, ayollarni jamiyatning ajralmas qismi sifatida e'tirof etishga erishish uchun xalqaro hamkorlik va ochiq muloqot zarurdir. Ushbu maqsadga erishish orqali zamonaviy musulmon jamiyatlari rivojlanish istiqbollariga erishishlari mumkin bo'ladi. Xotin-qizlarga bo'lgan munosabat islom falsafasining ajralmas qismiga aylangan. Uning amaliy tadbiriq etilishi jamiyatdagi oila tizimining mustahkamligiga bevosita bog'liq. Bugungi kunda ayol kishiga nisbatan olib borilayotgan siyosatning mazmuni va yo'nalishlari hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Shunday ekan, ushbu sohada yanada chuqurroq tadqiqotlar olib borish zarurati seziladi.

ADABIYOTLAR

1. Hidoyat / 2007. – № 11. – B.18.
2. Homidiy H. Avestodan Shohnomagacha. – T.: Sharq, 2007. – B.76-77.
3. Karimov I. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish-eng oliy saodatdir. – T.: O'zbekiston, 2015. – B.227.
4. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: 2017. – B.101.
5. Olimat ul-Banot. Muosharat odobi. – T.: Mehnat. 1991. – B.6.
6. Qur'oni Karim, Niso surasi, 5:32-oyat. Abdulaziz Mansur tarjimasini. – Toshkent: Islom universiteti, 2001.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2017 yil 15 iyundagi "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash-davr talabi" mavzusida o'tkazilgan anjumanda so'zlagan nutqidand.